

Itinera Romanica et universalia

Recensies en signaleringen

Romania

Eugeen ROEGEST. *Vers les sources des langues romanes. Un itinéraire linguistique à travers la Romania*. – Leuven, Acco, 2006, 24,5 x 17, 265 p., ISBN 90-334-6094-7, € 34,50.

Het taalkundige parcours maakt de niet-gespecialiseerde lezer vertrouwd met het ontstaan en de – distinctieve en gemeenschappelijke – kenmerken van de diverse Romaanse talen. De auteur wijdt de nodige aandacht aan de opkomst en de afirmatie van de stamtaal, het Latijn, en aan de diverse factoren die tot de fragmentering van de wereldtaal in verschillende regionale varianten leiden. Het diachronische perspectief wordt geregeld bij de presentatie van de afzonderlijke talen betrokken,¹ wat inzicht geeft in hun specifieke eigenschappen. Tegelijk vindt de lezer interessante informatie over de verspreiding en de uitstraling van de diverse talen, de interactie met buurtalen en de vitaliteit van de dialecten. Het exposé wordt ondersteund door talrijke voorbeelden en vergelijkende tabellen en geïllustreerd met documenten, zoals een tekst in het inmiddels uitgestorven Dalmatisch, de *Serments de Strasbourg* en het *indovinello veronese*. Het kaartmateriaal visualiseert o.a. de wisselwerking tussen migraties en taaltoestanden.

Vers les sources des langues romanes is niet bedoeld als inleiding tot de Romaanse taalwetenschap. Het boek, waarin de auteur verhelderende inzichten en conclusies van de romanistiek (W. von Wartburg, M. Cohen, R. Hall, C. Tagliavini e.a.) verwerkte, laat de lezers kennis maken met de Romaanse talen zelf en nodigt hen uit om de specifieke kenmerken ervan te ontdekken. De nieuwe publicatie is een aanrader voor – al dan niet reislustige² – romanisten en taalliefhebbers.

Italiaans en Spaans

Alessandro DE GIULI. *Le preposizioni italiane. Grammatica - esercizi - giochi*. – Firenze, Alma Edizioni, 2001 (ristampa 2005), 24 x 17, 112 p., ISBN 88-86440-27-8, € 11,90.

De auteur van het recente leermiddel bewandelt de weg van de geleidelijkheid. Het eerste hoofdstuk – over de diverse *vormen* – legt het onderscheid tussen enkelvoudige voorzetsels

¹ Roemeens, Dalmatisch (summiere presentatie), Italiaans, Sardisch, Retoromaans, Frans, Francoprovençaals, Occitaans, Catalaans, Spaans, Portugees.

² Alert lezers zullen in het buitenland uithangborden en schriftelijke mededelingen in Romaanse talen die ze *niet* gestudeerd hebben, vlotter begrijpen. We denken hierbij niet alleen aan het Italiaans c.q. het Spaans (naargelang van de talenkeuze in de opleiding) maar ook aan het Portugees en vooral aan de streektaalen (Catalaans, Galicisch, Sardisch ...).

en “preposizioni articolate” uit. Daarna komt het *gebruik* van de voorzetsels aan de orde in zeven hoofdstukken die achtereenvolgens de gangbare betekenisvelden overlopen: plaats, tijd, doel en oorzaak, middel, enz. Tientallen tekeningen benadrukken de link met het dagelijkse leven.

Elk hoofdstuk wordt ingeleid door een uitvoerige inhoudsopgave incl. korte voorbeeldzinnen. Het assimilatieproces verloopt geleidelijk en progressief: het steunt op voorbeelden in een ruimere context, eenvoudige imitatieoefeningen, gevarieerde opdrachten met diverse werkvormen,³ denkmomenten voor het afleiden en formuleren van regels, revisiebeurten en syntheseoefeningen. Achterin is een samenvattend overzicht opgenomen, net voor de correctiesleutel (die het leermiddel heel geschikt maakt voor autodidacten).

De auteur gaat er terecht van uit dat lang oefenen en systematisch herhalen de enige manier is om het complexe gebruik van de voorzetsels onder de knie te krijgen. De variatie qua werkvormen en de inlassing van grappige oefeningen helpen gemotiveerde studenten om het tempo erin te houden en alle hoofdstukken af te maken.

Donatella PAGNOTTINI SEBASTIANI, Orietta ROSSI GIACOBBI. *Civiltà italiana. Testo di conversazione e cultura per stranieri*. – Perugia, Guerra Edizioni, 2002 [2005³], 24 x 16,5, 189 p., ISBN 88-7715-563-9, € 15,50.

Civiltà italiana bestaat uit twee delen. Het eerste stelt in éénendertig hoofdstukken representatieve aspecten van het hedendaagse Italië voor: de landschappen, de economie en de grote bedrijven, demografische gegevens en taaltoestanden, het overheidsapparaat, feesten en folkloristische hoogdagen, de gastronomie en de kunst, waaronder de film. De grote steden komen aan de orde in interviews met burgemeesters. Deel twee behandelt in vijfenvierzig hoofdstukken de algemene en culturele geschiedenis van de oudheid tot de uitroeping van de republiek. De letteren, de beeldende kunsten (andermaal) en diverse beroemde personages krijgen ruim aandacht. Bijna helemaal achterin is een “breve storia della lingua italiana da Dante fino ad oggi” opgenomen. De landkundige initiatie alterneert met een tachtigtal oefenmomenten voor individuele taaltraining of conversatie.

Het met tientallen kleurenfoto's geïllustreerde boek is bestemd voor studenten en autodidacten met een basiskennis van het Italiaans. Het taalniveau is afgestemd op halfgevoorderden.

Luis ARAGONÉS, Ramón PALENCIA. *Gramática de uso de español para extranjeros. Teoría y práctica. Con solucionario*. Nivel elemental e intermedio. – Madrid, Ediciones SM, 2003, 24 x 17, 286 p., ISBN 84-348-9351-7, € 15,90.

Het leermiddel brengt de belangrijkste grammaticaregels van het Spaans in honderdzesentwintig units van twee tegenoverliggende pagina's: links staat de eigenlijke materie, rechts het

³ Combineren, meerkeuzevragen incl. quizzzen, zinnen en tabellen aanvullen, omzetten van enkelvoud naar meervoud, kruiswoordraadsels, begripsvragen, “zoek de fouten en corrigeer”, allerlei open vragen, enz.

oefenmateriaal. De units volgen de gebruikelijke progressie⁴ met het oog op kennisopbouw. Het boek is voor beginners en halfgevorderden bestemd: minder frequent voorkomende structuren⁵ worden buiten beschouwing gelaten.

De uitleg biedt een maximale duidelijkheid, o.a. dank zij de expliciete titels met toevoeging van een korte toepassing, de heldere formulering van de spraakkunstregels, realistische voorbeeldzinnen, extra voorbeelden (vaak minidialogen) onder de vorm van korte en krachtige cartoons. Het oefenmateriaal bij ieder hoofdstuk bestaat uit een viertal opdrachten met een gevarieerde moeilijkheidsgraad en complexiteit. Heel wat oefeningen evoceren – met woord én beeld – herkenbare situaties uit het dagelijkse leven.

Door de opname van een correctiesleutel van alle oefeningen is het leermiddel heel geschikt voor zelfstudie, incl. autonome revisie van vroeger opgedane kennis. Het boek is daarenboven een inspiratiebron voor docenten die op zoek zijn naar trefzekere formules om zogenaamd moeilijke stof te laten beklijven.

Frans

Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Nouvelle édition du Petit Robert de Paul Robert. Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette REY-DEBOVE et Alain REY. [Nouvelle édition millésime 2007. Chef de projet: Marie-Hélène DRIVAUD.] – Paris, Dictionnaires Le Robert (België: via Interforum Editis, Wavre), 2006, geb., 24,5 x 17, XLII-2837 p., ISBN 2-84902-133-4, € 62,95.

In 1967, drie jaar na de voltooiing van *Le Grand Robert* in zes delen, verscheen het bekende en ruim verspreide ééndelige woordenboek. Het gezaghebbende lexicon is nu aan zijn veertigste "mouture" toe. De (jaarlijkse) herdrukken zijn geactualiseerde versies, wat betekent dat er nieuwe woorden en betekenissen in opgenomen worden. Met onregelmatige tussentijden verschijnen ingrijpend gewijzigde uitgaven. Dit gebeurde tot dusver driemaal, telkens onder de leiding van andere lexicografen. De tweede uitgave werd in 1977 bezorgd door Paul Robert (1910-1980) zelf; de derde uitgave (1993³) kwam onder de leiding van de vorig jaar overleden Josette Rey-Debove tot stand; de vierde uitgave, o.l.v. Marie-Hélène Drivaud (2006⁴ = «millésime 2007»), stemt met de hier besproken veertigste oplage⁶ overeen.

Potentiële kopers wachten doorgaans tot de verschijning van nieuwe uitgaven van *Le Petit Robert* om te investeren. In 1993 bood de nieuwe editie een duidelijke meerwaarde, o.m. door de toevoeging van vierduizend nieuwe trefwoorden, waaronder talrijke wetenschappelijke en technische termen, alsook heel wat letterwoorden. De nieuwste uitgave⁷ brengt,

⁴ Achtereenvolgens genus en getal van het substantief, het lidwoord en andere determinanten, vervoeging van de werkwoorden, gebruik van tijden en wijzen, alternerend met communicatief gerichte rubrieken, bijv. een mogelijkheid uitdrukken, enz. – De meeste units bevatten verwijzingen naar andere passages, wat het geheel samenhang geeft.

⁵ Bijv. de bijwoordelijke bijzinnen van voorwaarde van het type "Si lo hubiera/hubiese sabido, se lo habría dicho".

⁶ Het naslagwerk is eveneens leverbaar als *Le nouveau Petit Robert de la langue française 2007 Grand format* (28,5 x 20, ISBN 2-84902-260-8, € 75,35).

⁷ Het verklarend woordenboek is zo ruim verspreid dat we ons in de bespreking van de laatste uitgave tot de belangrijkste verschillen met de vorige editie beperken. De opbouw van de artikelen en de toevoeging, achter in het boek,

behalve inhoudelijke vernieuwing, een modernere opmaak, die de structuur van de artikelen beter tot haar recht laat komen.

Door het iets grotere formaat (de breedte van het boek nam met één centimeter toe) werden de marges wat ruimer zodat de bladspiegel minder gedrongen lijkt. De indeling van de langere artikelen is duidelijker dan voorheen door het gebruik van insprongen en meer in het oog vallende nummeringen. De samenstellers kozen voor een nieuw lettertype dat tegelijk compact en leesbaar is, al zijn de karakters iets minder vol dan in de vorige editie. Ze verhogen het contrast met de citaten en vooral met de in vetjes gedrukte auteursnamen. Voluit geschreven etymologische toelichtingen vervangen de afgekorte formules van de vorige uitgaven, wat de leesbaarheid ten goede komt.

Voor taalkundig geïnteresseerden heeft de actualisering van de inhoud meer belang dan de hierboven beschreven materiële aspecten. Het corpus nam toe met vijfhonderd nieuwe woorden⁸ en zevenhonderd nieuwe betekenissen.⁹ De auteursploeg volgt alert en selectief het taalgebruik bij jongeren¹⁰ en staat open voor nieuwe woorden uit de wereldwijde *franco-phonie*. Er werden tientallen nieuwe uitdrukkingen en zegswijzen ingelast.¹¹ Het arsenaal voorbeelden en citaten werd met ruim duizend zeshonderd resp. duizend vijfhonderd stuks uitgebreid. Bij de keus van citaten werd geput uit het werk van honderddertig nieuwe auteurs, vnl. hedendaagse schrijvers, wetenschapsbeoefenaars, zangers en kunstenaars. Het naslagwerk werd opgevaardigd als analogieënwoordenboek door de opname van duizend bijkomende interne verwijzingen.

De jongste uitgave van *Le Petit Robert* is een discreet maar ingrijpend herwerkte versie van het lexicon. Pas na langdurig en intens gebruik blijkt de omvang van de vernieuwing.

Lectuurnotitie. P. 1214: het bijvoeglijk naamwoord *hardé*, dat in de formule *œuf hardé* (windei, ei zonder kalkschaal) voorkomt, ontbreekt in het woordenboek.

Julie AMERLYNCK. *Phraséologie potagère. Les noms de légumes dans les expressions françaises contemporaines*. Préface de Gaston Gross. Illustrations de Thomas Amerlynck. – Louvain-la-Neuve, Peeters, 2006, 24 x 16, 250 p., ISBN 90-429-1738-5 (Peeters Leuven), 2-87723-919-5 (Peeters France), € 23. BIBLIOTHÈQUE DES CAHIERS DE L'INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE LOUVAIN, 118.

In vroegere stadia van het Frans bestonden vele volkse uitdrukkingen die naar groenten verwijzen. Peulvruchten, uien en kool kwamen er vaak in voor terwijl voor andere soorten

van vervoegingtabellen, courante eigennamen en de ervan afgeleide adjectieven (o.a. *gentilés*) e.d. zijn, zeker bij romanisten, genoegzaam bekend.

⁸ Termen i.v.m. informatica (*bloguer, PDF, USB...*), wetenschappen en geneeskunde (*biomoléculaire, métastaser, neurodégénératif...*), milieuzorg (*composter [2], écorecharge...*), menselijk welbevinden (*hydromassage, végétalien...*) en vrijetijdsbesteding (*cerf-voliste, home cinéma, softball...*) zijn ruim vertegenwoordigd naast woorden i.v.m. het dagelijkse leven (bijv. *micro-ondable*).

⁹ Bijv. *détresse* (medische betekenis), *oignon grelot* of kortweg *grelot, palier* (pauze die duikers moeten nemen wanneer ze terug naar boven komen), *zapper un cours* (spijbelen), enz.

¹⁰ Bijv. *baggy* (soort wijde broek), *djeun(e)* (varianten van *jeune*), *ça déchire* (zelfde betekenis en effect als *ça décoiffe*) en *rave* (nachtelijke party met dans op technomuziek).

¹¹ Vaak uit het gemeenzame register, bijv. *pompe à fric* (manier om vlug veel geld te verdienen), *se la péter* (stoer doen), *avoir la banane* (goed geluimd c.q. in topvorm zijn; breed glimlachen), (*se*) *prendre un râteau* (een blauwtje oplopen), [*je te prête mon stylo mais*] *il s'appelle reviens* e.d.

nauwelijks een rol was weggelegd. De verstedelijking heeft de Fransen van de natuur vervreemd, met het gevolg dat er in het huidige taalgebruik nog maar weinig van al die uitdrukkingen overblijft.

J. Amerlynck inventariseert en beschrijft het corpus dat in het hedendaagse Frans voortleeft. Een dertigtal groenten passeren alfabetisch de revue in evenzovele rubrieken, die samen meer dan honderdtwintig uitdrukkingen bevatten. De meeste rubrieken zijn goed voor één (*artichaut, asperge ...*), twee (*carotte, citrouille*) of drie formules (*cresson, pois*); de meest uitgebreide rubrieken staan onder de trefwoorden *poireau* (14 zegswijzen), *oignon* (15) en *chou* (27). Elke zegswijze komt uitvoerig aan de orde in een met voorbeelden geïllustreerd artikel dat het item dateert, de oorsprong ervan toelicht en naar verwante uitdrukkingen verwijst. De lezer verneemt meestal in welke mate de zegswijze ingeburgerd is en of ze verder oprukt in dan wel op haar retour is.

Het aantal vaak gehoorde items is beperkt: vier courante formules zijn meer dan twee eeuwen oud (*aller planter ses choux, faire chou blanc, faire ses choux gras de qqc/qqn, ménager la chèvre et le chou*), uit de negentiende eeuw dateren *avoir un cœur d'artichaut, c'est chou vert et vert chou, mettre du beurre dans ses épinards, avoir de l'oseille* en *faire le poireau* (*poireauter/poiroter* wordt vaker gehoord). Het grootste contingent geregeld gebruikte uitdrukkingen dateert uit de vorige eeuw: *les carottes sont cuites, avoir les oreilles en forme de chou* (of *en chou-fleur*),¹² *n'avoir rien dans le chou, s'occuper/se mêler de ses oignons, soigner qqn aux petits oignons, faire son oseille, avoir la patate* en (*se*) *renvoyer/refiler la patate chaude*.

De nieuwe publicatie bevat voorts tientallen recente, meestal in het argot ontstane creaties, vaak met expliciet seksuele betekenis,¹³ die bezwaarlijk als courant taalgebruik beschouwd kunnen worden.

Phraséologie potagère steunt op een grondige bronnenstudie, waar voortdurend naar verwezen wordt in de tekst zelf en daarna in de eindnoten (zesendertig pagina's!). Elk artikel vormt dan ook een bondige status quaestionis m.b.t. de bevindingen van de taalkunde over de behandelde zegswijze. Het werk biedt bovendien brede inzichten, bijv. over de connotatie van allerlei groenten in het idioom. De connotatie is positief in het geval van zurkel (rijkdom), prei en kool, terwijl pompoenen en rapen met zwakte en beperktheid geassocieerd worden. Een uitgebreide literatuurlijst en een uitvoerig register op trefwoorden besluit het nieuwe boekdeel in de taalkundige serie van de universiteit van Louvain-la-Neuve.

J. Amerlyncks boek vormt een indringende studie over een interessant, beeldrijk en miskend onderdeel van het Franse idioom.

ST. D'HAENE, P. DE RAMMELAERE. *Grammaire de base*. – Antwerpen, De Boeck, 2006, 24 x 17, 214 p., ISBN 90-455-1539-3, € 15,50.

¹² Lichamelijke eigenschappen en geestelijke beperktheid worden geregeld geëvoceerd in de *phraséologie potagère*: cf. *ne pas/plus avoir de cresson sur la fontaine/le caillou, n'avoir plus de persil sur le crâne/le caillou, avoir la ligne haricot vert, avoir le nez en patate* resp. *n'avoir rien dans le chou/la citrouille, avoir un pois/un petit pois/un pois chiche dans la tête*.

¹³ De beeldspraak is duidelijk in *aller aux asperges* (*faire le trottoir*), *trempier son chicon/panais, brouter le cresson/la frisée* en in de items i.v.m. auto-erotiek *exciter/s'astiquer/se chatouiller/se gonfler le poireau*. De onderbuik komt eveneens aan de orde in uitdrukkingen m.b.t. de plasfunctie (*arroser le persil/le cresson, moullier sa laitue* en de mannelijke tegenhanger *tordre son chicon*).

De ruim verspreide *Grammaire pratique: une grammaire française pour néerlandophones*¹⁴ van S. D'Haene en P. De Rammelaere heeft in de catalogus van uitgeverij De Boeck het gezelschap gekregen van de *Grammaire pratique de la communication*¹⁵ van dezelfde auteurs. De nieuwe uitgave is, zoals de titel preciseerd, communicatief¹⁶ gericht en daarenboven vollediger, wat ze voor scholieren én hogeschoolstudenten geschikt maakt.

Voor leerlingen van het voortgezet onderwijs in Vlaanderen (vanaf de tweede graad) en Nederland bracht het auteursduo een vereenvoudigde en compactere versie van de *Grammaire pratique de la communication* onder de titel *Grammaire de base*. Zoals het een educatieve uitgave past, is het leermiddel richtinggevend, d.w.z. contrastief met de moedertaal en normatief. Met het oog op een maximale duidelijkheid worden alle spraakunstregels en de meeste voorbeeldzinnen in het Nederlands vertaald. Door de knappe lay-out en de kleurencontrasten komt de opbouw van de hoofdstukken goed tot haar recht. De herschikking en groepering van enkele rubrieken is gericht op een beter begrip van de grammatica. Het nieuwe boek vestigt tussendoor de aandacht op heel wat formules uit de dagelijkse omgangstaal en op klassieke struikelblokken voor Nederlandssprekenden. Het uitgebreide register biedt hulp bij het naslaan van het leerboek, dat bij om het even welke methode bruikbaar is.

Lectuurnotities. P. 11, § 10 (alphabet phonétique): lees [ɔ] i.p.v. [ɔ̃] p. 11, § 10 (*ibid.*), p. 34, § 74, en p. 38, § 85: de Franse *r* wordt in het Internationaal Fonetisch Alfabet door het symbool [ʀ] weergegeven; p. 32, § 63 (*huit*): lees [ɥit] i.p.v. [yit] en [ɥi] i.p.v. [y] ; p. 48, § 117, linkerkolom: lees *quelques-un(e)s* i.p.v. *quelque(s)-un(e)s*; p. 111, § 228: lees *qu'elle parte* i.p.v. *quelle parte*; p. 127, § 271: het modale hulpwerkwoord (*semi-auxiliaire*) *finir par* ontbreekt in het overzicht (het antoniem *commencer par* staat er wel in); p. 171, § 365 [vertaling van *of*]: lees *si (≠ ou)* i.p.v. *si (≠ où)*; p. 179, § 379: lees *de façon que* i.p.v. *de façon que*.

Isabelle WERBROUCK. *Comme convenu! Corrigés des exercices*. – Leuven, Acco, 2006, 24 x 17, 72 p., ISBN 90-334-6214-1, € 8,50.

De auteur bezorgde een correctiesleutel op haar communicatief opgevatte oefenboek *Comme convenu!* (*ibid.*, 2003).¹⁷ De publicatie bevat de oplossingen van alle gesloten oefeningen en uitwerkingen van verschillende open opdrachten. De *Corrigés* bieden studenten die onder begeleiding zelfstandig leren en autodidacten in de volle betekenis van het woord het nodige houvast, wat het studierendement ten goede komt en desgewenst een hoger werkritme mogelijk maakt.

¹⁴ Het in 1983 door Standaard Educatieve Uitgeverij gepubliceerde boek maakt nu deel uit van het fonds van uitgeverij De Boeck (4de druk, 2003, ISBN 90-455-0824-9, € 15,85). De publicatie is voor scholieren uit alle jaren van het voortgezet onderwijs bestemd.

¹⁵ 2003, 29,5 x 21, 331 p., ISBN 90-455-0125-2, € 19,40.

¹⁶ Achter in de *Grammaire pratique de la communication* (p. 259-315) is een uitgebreide reeks "Actes de parole" (F-NL) opgenomen. Dit onderdeel werd in de *Grammaire de base* weggelaten.

¹⁷ Het oefenboek werd besproken in dit tijdschrift, 29ste jg, 2004, nr. 4, p. 69.

Jean-Louis JOUBERT. *Petit guide des littératures francophones*. – Paris, Nathan (België: via Interforum Editis, Wavre), 2006, 19 x 12, 256 p., ISBN 2-09-184021-1, € 12,55. LES PETITES RÉFÉRENCES.

De Franse literatuur geldt meer en meer als een intercontinentaal en multicultureel geheel, met het subtiele onderscheid tussen “littérature française” (Frankrijk) en “littérature francophone” (andere landen). De Franse literatuur in België, Luxemburg, Zwitserland en Canada, die vaak bij de “littérature française” geannexeerd wordt, heeft een langere traditie dan de “littérature(s) francophone(s)”, waar ze eveneens deel van uitmaakt.

De *Petit Guide* laat de geïnteresseerde leek in een tiental etappes kennismaken met de Franse literatuur buiten Frankrijk. De meeste hoofdstukken behandelen een land¹⁸ of ruimer gebied¹⁹ in een tweedelig algemeen overzicht (“repères historiques” als aanloop tot het “panorama littéraire”), gevolgd door de presentatie van vijf tot acht representatieve schrijvers. De voorstelling van de individuele auteurs bestaat uit een levensbeschrijving²⁰ en een gecommentarieerd uittreksel uit één werk. Voor en achter in het boek zijn twee hoofdstukken i.v.m. “buitenbeentjes”, de vroegste auteurs²¹ resp. schrijvers in ballingschap, opgenomen.

De nieuwe gids plus bloemlezing biedt een ruime blik op het literaire gebeuren in vier continenten en brengt de lezer in contact met teksten²² van É. Verhaeren, S. Lilar, Ch.-F. Ramuz, N. Bouvier, A. Hébert, B. Diop, T. Ben Jelloun, A. Chedid, E. Glissant, M. de Chazal en tweeënvijftig andere auteurs.

Taal, wetenschap, cultuur

Noms nus et généralité. Textes réunis et présentés par Carmen DOBROVIE-SORIN. – Saint-Denis (Seine–Saint-Denis), Presses Universitaires de Vincennes, 2005, 22 x 13,5, 236 p., ISBN 2-84292-175-5, € 23. SCIENCES DU LANGAGE.

De uitgave bevat zeven bijdragen waarin taalkundigen reflecteren over *noms nus* (*bare nouns* in het Engels: dit zijn substantieven zonder lidwoord of aanwijzend voornaamwoord) en *généralité*. Het geleerde woord betekent dat men naar ‘een soort’ verwijst. Het prachtige voorbeeld “Gentlemen open doors for ladies” bevat drie *bare nouns*; in de Franse vertaling (“un homme bien élevé ouvre la porte aux [à les] dames”) zijn niet minder dan drie verschillende lidwoordvormen vereist.

Het zou ons te ver voeren om alle bijdragen afzonderlijk te analyseren. De auteurs bezorgden heel specialistische studies (met een ruime dosis vaktermen uit de linguïstiek en de

¹⁸ België en buurland Luxemburg, Zwitserland en Valle d’Aosta (I), Canada.

¹⁹ Zwart Afrika, Maghreb, Midden-Oosten, Caraïben, eilanden in de Indische Oceaan, Azië en eilanden in de Stille Oceaan.

²⁰ Gevolgd door de opgave van hun belangrijkste werken met publicatiejaar.

²¹ Marco Polo (wiens XIIIde-eeuwse reisverslag in het Frans genoteerd werd) en de XVIIIde-eeuwse kosmopolitische schrijvers Frederik II (koning van Pruisen), Casanova, prins Ch.-J. de Ligne, Potocki.

²² Helemaal achterin (p. 255-256) is een “index des œuvres citées” (zonder vermelding van de auteurs) opgenomen. Dit register wordt voorafgegaan door een alfabetische lijst van meer dan tweehonderdtachtig schrijvers uit vijfenveertig landen (met uitsluiting van Frankrijk).

logica), waarin ze Franse voorbeeldzinnen onderling en/of met hun equivalent in andere talen confronteren. Diverse artikelen betrekken het Engels in het exposé, terwijl andere talen (Italiaans, Roemeens, Spaans,²³ Hongaars, Grieks, Koreaans en zelfs het Portugese creools van Guinee-Bissau) incidenteel aan de orde komen.

Voor de lezer wordt gaandeweg duidelijk dat *noms nus* zeldzaam zijn in het Frans en dat het beperkte gamma van Franse lidwoorden de mogelijkheid biedt om subtiele nuances²⁴ uit te drukken.

Kaat WILS. *De omweg van de wetenschap. Het positivisme en de Belgische en Nederlandse intellectuele cultuur, 1845-1914.* – Amsterdam, Amsterdam University Press, 2005, 23,5 x 17, 606 p., ISBN 90-5356-568-X, € 49,50.

Vóór de eerste wereldoorlog heeft A. Comtes positivisme een enorme weerklank gehad en het Westerse intellectuele gebeuren ingrijpend beïnvloed. In eenzelfde geest van empirisch sciëntisme ontstond Darwins evolutieleer en kreeg de materialistische filosofie een ruimere aanhang. Denkers en wetenschappers uit diverse vakgebieden (J.S. Mill, É. Littré, H. Taine, R. Congreve, H. Spencer) ondergingen de nieuwe invloeden en vergrootten er de uitstraling van. Tezelfdertijd werd het positivisme door overtuigde tegenstanders fel bestreden.

K. Wils onderzoekt de receptie van het positivisme in Nederland en België en toont aan dat de impact in beide landen verschilde. In Nederland situeerde de invloed zich vooral op puur intellectuele, en dus maatschappelijk eerder vrijblijvende domeinen, nl. de filosofie en de theologie, waarin de rol van het metafysische en het speculatieve teruggedrongen werd. Het positivisme, dat een aanzet vormde tot materialisme en andere nieuwlichterijen,²⁵ lag minder goed in de markt in een burgerlijke, behoudende natie, die aan de protestantse traditie vasthield. Daarbij komt dat Nederland meer op Duitsland en Engeland gericht was, in tegenstelling tot België, dat van oudsher meer bindingen met Frankrijk had.

In ons land vond het positivisme meer aanhangers dan in Nederland en werden enkele “topics” ingezet als hefboven in de sociale²⁶ strijd tegen “religieus obscurantisme en conservatisme”. Figuren uit vrijdenkersbonden en “linkse” politieke partijen militeerden in het kader

²³ Cf. p. 132 e.v. over de betekenisvelden (hebben, verwerven, zoeken, dragen) van werkwoorden die *bare nouns* als lijdend voorwerp kunnen hebben (*mi hermana tiene coche, el hombre llevaba traje oscuro...*).

²⁴ Hier volgen enkele casussen ter illustratie. “Les hommes sont mortels”, “un homme est mortel” en “l’homme est mortel” hebben zowat dezelfde betekenis. Hetzelfde kan niet gezegd worden van “les Italiens mangent des pâtes”, “un Italien mange des pâtes” en “l’Italien mange des pâtes”: intuïtief voelt men aan dat de laatste zin naar een concrete persoon verwijst. De confrontatie van “le professeur ne se comporte pas ainsi” en “un professeur ne se comporte pas ainsi” brengt een essentieel verschil aan het licht: de eerste zin doelt op een bepaalde leraar, de tweede zin is een prescriptieve formule, die een onbepaald lidwoord in het enkelvoud vereist. Het boek maakt ook gewag van *pseudo-généricité*, zoals in het citaat “des grévistes peuvent ruiner une entreprise”, dat niet hetzelfde betekent als “les grévistes peuvent ruiner une entreprise”; “des grévistes” verwijst naar potentiële, eventuele stakers. De keus tussen verschillende lidwoorden is soms een middel om subtiele nuances uit te drukken. De zin “le bouquetin des Pyrénées a complètement disparu cet été, et cela est passé totalement inaperçu” geeft aan dat die diersoort voorgoed weg is uit het gebied. Dezelfde zin met het onderwerp in het meervoud, “les bouquetins des Pyrénées ont complètement disparu cet été, et cela est passé totalement inaperçu”, sluit niet uit dat de dieren een jaar later opnieuw in het gebergte te zien zijn.

²⁵ De Nederlandse vrijdenkersbeweging verspreidde materialistisch en atheïstisch gedachtegoed van diverse, incl. Duitse, origine (E. Haeckel, J. Moleschott e.a.).

²⁶ De Franse utopisten en vroegsocialisten (Saint-Simon, Proudhon, Fourier) hadden aanhangers in België.

van een sterk gepolariseerd levensbeschouwelijk debat. Diverse periodieken en allerlei congressen vormden forums voor reflectie. Invloedrijke voormannen (Hector Denis, Émile Vandervelde ...) werden in de hoofdstad aan de Université Libre en aan de Université Nouvelle (1894-1919) aangesteld als docent van nieuwe disciplines die in brede positivistische zin de maatschappij en het individu bestuderen. De opkomst van moderne op positivistische leest geschoeide wetenschappen (sociologie, criminologie) en specialismen (frenologie) droeg bij tot de canonisering van het positivisme. De vijandigheid tegen de denkrichting ebde in conservatieve kringen weg. In beide landen had het positivisme tot een bijsturing van de wetenschapsbeoefening geleid, die zich tot in het door Désiré Mercier geleide Hoger Instituut voor (thomistische) Wijsbegeerte manifesteerde.

De grondige studie bevat massa's feitenmateriaal,²⁷ verwijst naar talloze – door bibliografische verwijzingen²⁸ gestaafde – gevallen van intellectuele beïnvloeding en staat stil bij diverse voorbeelden van ideologische, politieke of professionele belangenbehartiging. Dit verklaart waarom de tekst vaak gedrongen overkomt en tot een rustige lectuur aanzet. K. Wils geeft de lezer inzicht in een belangrijk – in het collectieve geheugen enigszins naar de achtergrond verdrongen – aspect van de intellectuele cultuur in de periode tussen de conflictjaren 1848 en 1914.

Hugo Sonnevile

²⁷ De recensie zou de auteur onrecht aandoen als zij de laatste etappe van Comtes intellectuele carrière buiten beschouwing liet. Na de dood van Clotilde de Vaux, voor wie Comte een platonische liefde had opgevat, lanceerde de denker als sluitstuk van zijn alomvattend filosofisch project, de "religion de l'humanité", een soort gelaïciseerde eredienst waarin de mensheid de rol van god overneemt. Verschillende Nederlandse aristocraten beleden het integrale comtisme, incl. dit mystieke aspect, en werden door de filosoof als uitvoerders van zijn testament aangesteld. Geen enkele Belg genoot dit vertrouwen.

²⁸ Het notenapparaat en de bibliografie nemen zevenenzeventig resp. honderddertien pagina's voor hun rekening. Helemaal achterin (p. 599 e.v.) is het register (van persoonsnamen; geen auteurs van secundaire literatuur) opgenomen.